

اراده خدا

کلیدواژه: اراده الهی، صفات فعل، صفات ذات.

پرسش: آیا اراده خداوند از صفات ذات است، یا از صفات فعل؟ در کتاب توحید صدوق روایتی از امام رضا - علیه‌السلام - آمده است که می‌فرماید: «الارادة و المشیة محدثة، فمن زعم أن الله تعالى لم یزل مریداً شائئاً فلیس بموحد».

پاسخ: برای این‌که بدانیم صفت اراده از صفات ذات است یا صفات فعل، باید ببینیم که منظور ما از مرید و با اراده بودن خدا چیست؟ اگر منظور ما این است که خداوند مانند انسان به هنگام صدور افعال دارای اراده است، البته با این تفاوت که اراده‌ی خدا هیچ‌گاه از مراد خود جدا نمی‌شود، در این صورت چون مراد، امری حادث است؛ یعنی مسبوق به عدم است، این اراده قطعاً جدای از ذات خدا بوده و از صفات فعل است، در واقع این عین ایجاد [خداوند](#) است که از وجود خلق جدا نیست؛ اما اگر منظور ما این باشد که خداوند این‌گونه است که افعال او، از روی اراده صادر می‌گردد و مجبور نیست یا این‌که منظور ما از اراده، [علم خدا](#) به نظام احسن باشد، در این صورت این صفت از صفات ذات خواهد بود.

فهرست مندرجات

- ۱- [اراده و اختیار](#)
- ۲- [اراده در انسان](#)
- ۳- [وجود اراده برای خدا](#)
- ۴- [نظریه‌های مربوط به اراده خداوند](#)
 - ۴.۱- [اشاعره](#)
 - ۴.۲- [معتزله](#)
 - ۴.۳- [شیعه](#)
- ۵- [صفت فعل بودن اراده خداوند](#)
 - ۵.۱- [روایتی از صفوان بن یحیی](#)
 - ۵.۲- [روایتی از امام علی](#)
- ۶- [دیدگاه علامه طباطبائی](#)
 - ۶.۱- [دیدگاه علامه طباطبائی](#)
 - ۶.۲- [دیدگاه شهید مطهری](#)
 - ۶.۲.۱- [توضیح](#)
- ۷- [صفت ذات بودن اراده خداوند](#)
- ۸- [نتیجه بحث](#)
- ۹- [پانویس](#)
- ۱۰- [منبع](#)

اراده و اختیار

یکی از بحث‌های قدیمی و پرچالش [علم کلام](#)، مسئله اراده و اختیار است. مسئله اراده از دو جهت مورد بحث قرار گرفته است؛ یکی اراده‌ای که در انسان‌ها وجود دارد، و دیگری [اراده](#) داشتن خداست؛ به این معنا که یکی از صفات خداوند مرید بودن اوست، بحث اراده [انسان](#) در جای خود بحث مفصلی است و مجال جداگانه‌ای را می‌طلبد؛ لذا به تناسب بحث فعلی خود، فقط به معنای آن در انسان اشاره می‌کنیم.

اراده در انسان

اراده در انسان به معنای به وجود آمدن یک حالت نفسانی است که بعد از آگاهی نسبت به چیزی و پدید آمدن شوق، این حالت ایجاد شده و منشأ صدور فعل می‌شود، با توجه به این تعریف، اراده چیزی است که بر انسان عارض می‌شود؛ لذا چیزی است غیر از ذات او.

وجود اراده برای خدا

اصل وجود اراده برای خداوند متعال چیزی است که در میان مسلمانان کسی آن را انکار نمی‌کند؛ زیرا مسئله‌ای است که بارها و بارها در

قرآن کریم به شکل‌های مختلف به آن اشاره شده و بر آن تأکید شده است؛ به‌عنوان مثال خداوند در آیه ۸۲ سوره یس که می‌فرماید: «**إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَنْ يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ**»؛ امر خدا زمانی که اراده کند، چیزی را این است که به آن بگوید ایجاد شو، بی‌درنگ آن چیز ایجاد می‌شود.

[۱] **یس (۳۶)، آیه ۸۲.**

هم‌چنین آیاتی؛ مانند ۱۰۵،

[۲] **بقره (۲)، آیه ۱۰۵.**

۱۴۲،

[۳] **بقره (۲)، آیه ۱۴۲.**

۲۱۲،

[۴] **بقره (۲)، آیه ۲۱۲.**

۲۶۹،

[۵] **بقره (۲)، آیه ۲۶۹.**

و ۲۸۴

[۶] **بقره (۲)، آیه ۲۸۴.**

سوره بقره و آیات بسیار دیگری که مجال ذکر آن نیست.

با وجود این وجه مشترک در میان مسلمانان، ولی در **تفسیر** اراده و نحوه ثبوت آن برای خداوند متعال، میان متکلمان و فلاسفه **مسلمان** اختلافاتی وجود دارد. همان‌طور که در ابتدا نیز اشاره کردیم، این بحث یکی از مباحث قدیمی علم کلام است و قدمت آن به قرن دوم و عصر حضور و ظهور **ائمه اطهار علیهم‌السلام** می‌رسد؛ لذا به تناسب این بحث و شبهاتی که پیرامون آن به وجود آمده است، امامان **معصوم** **علیهم‌السلام** به مقتضای فهم و درک مخاطبین خود **تفکر** صحیح و نظریه کامل را در این مسئله و مسائل مشابه بیان نموده‌اند.

نظریه‌های مربوط به اراده خداوند

عمده نظریاتی که برای این مسئله می‌توان شمرد سه نظریه است:

← اشاعره

اشاعره که از اتباع شیخ ابو الحسن اشعری‌اند معتقدند که ذات **حق** متصف است به صفات ثبوتیه ثمانیه؛ از قبیل، **علم**، قدرت، **حیات**، اراده، کلام، سمع و بصر. آنان این صفات را اموری می‌دانند که زائد بر ذات بوده و درعین‌حال مانند ذات قدیم هستند.

[۷] جامی، نور الدین عبدالرحمن، الدرّة الفاخرة فی تحقیق مذهب الصوفیة و المتکلمین و الحکماء المتقدمین، ص ۱۶۷، مؤسسه مطالعات اسلامی، تهران، ۱۳۵۸ ش.

← معتزله

معتزله برای آن‌که خداوند را دارای صفات علم و غیره بدانند، و هم از اعتقاد به تعدد قدما و تكثر در ذات و وقوع در **شُرک** احتراز جویند، می‌گفتند صفات خدا عین ذات اوست نه زائد بر ذات؛ به عبارت دیگر، ذات خدا عین علم او و عین قدرت او و عین اراده اوست.

[۸] آشتیانی، میرزا احمد، تاریخ علم کلام در ایران و جهان، ص ۱۵۹، دفتر تبلیغات اسلامی، قم، چاپ اول، ۱۳۸۳ ش.

← شیعه

اما آنچه که **شیعه** از تعالیم اهل بیت - علیهم‌السلام - از آن استفاده کرده و به آن معتقد است؛ این است که اراده از صفات فعل خداوند است. علامه طباطبایی (ره) در تفسیر المیزان می‌گوید؛ روایات وارده از ائمه [اهل بیت - اهل بیت - علیهم‌السلام -] در این‌که اراده خدا از صفات فعل است زیاد است؛ به‌طوری‌که به اصطلاح علمی به حد استفاضه می‌رسد.

[۹] **طباطبایی، سید محمدحسین، تفسیر المیزان، ترجمه، موسوی همدانی، سید مجدباقر، ج ۱۷، ص ۱۷۷، دفتر انتشارات اسلامی، قم، ۱۳۷۴ ش.**

صفت فعل بودن اراده خداوند

به همین مناسبت در این‌جا به چند **روایت** که صریحاً صفت فعل بودن اراده خداوند را مطرح کرده اشاره نموده و بعد به بررسی سخنان برخی فلاسفه و متکلمان می‌پردازیم.

← روایتی از صفوان بن یحیی

صفوان بن یحیی می‌گوید به **امام رضا علیه‌السلام** عرض کردم: از اراده خدا و اراده مخلوقات او برایم بگو، حضرت فرمود: اراده مخلوق آن چیزی است که در ضمیر و نفس او می‌گذرد و بعد به‌صورت انجام کاری **اشکار** می‌شود؛ اما اراده خداوند متعال همان احداث کردن و ایجاد نمودن اوست و چیزی غیر آن نیست؛ زیرا خدا تروّی و تفکر و هم و غم فکری ندارد، همه این صفات از او نفی می‌شود؛ چراکه اینها صفات **خلق** خداست، پس اراده خدا همان فعل خداست نه غیر آن! او می‌گوید ایجاد شو و آن چیز ایجاد می‌شود، بدون این‌که لفظی به کار برَد یا با زبانی

[سخن](#) بگوید، یا این‌که از قبل به آن اهتمام داشته یا به آن [فکر](#) کند، هیچ چگونگی برای آن وجود ندارد؛ همان‌طور که خود خدا هیچ چگونگی و کیفیتی ندارد.

[۱۱۱](#) [شیخ صدوق، التوحید للصدوق، ص ۱۴۷، جامعه مدرسین، قم، چاپ اول، ۱۳۹۸ق.](#)

روایتی از امام علی

[امام علی علیه‌السلام](#) در فرازی از [نهج البلاغه](#) می‌فرماید: وقتی خداوند بودن یک چیزی را اراده کند به او می‌گوید، ایجاد شو و آن نیز بی‌درنگ ایجاد می‌شود، گفتن او، صوتی نیست که در گوش فرو رود و صدایی نیست که شنیده شود، کلام خداوند سیحان یکی از افعال اوست که آن را ایجاد می‌کند، چیزی است که پیش از آن مانند آن نبوده (حادث است) و اگر بخواهد قدیم باشد، خدای دومی خواهد بود. [۱۱۱](#) [شریف الرضی، مجد بن حسین، نهج البلاغه \(صبحی صالح\)، ص ۲۷۴، هجرت، قم، ۱۴۱۴ق.](#)

← دیدگاه علامه طباطبایی

علامه طباطبایی در تفسیر *المیزان* می‌فرماید: به‌هر حال اراده و [مشیت](#) وصفی است خارج از ذات و عارض بر ذات، و به همین جهت خدای تعالی آن‌طور که به صفات ذاتی‌اش از قبیل علم و قدرت موصوف می‌شود، به اراده و مشیت موصوف نمی‌شود؛ چون ذات او منزله از تغییر است، و با عروض عوارض دگرگون نمی‌شود. پس اراده و مشیت از صفات فعل او، و منتزَع از فعل او، و یا از جمع شدن اسباب ناقصه که مجموع علت تامه است، می‌شود. بنابراین اگر ما اراده خدا را مانند اراده انسان زائد بر ذات بدانیم و از طرفی آن را قدیم و لایزال بدانیم، در این صورت لازمه کلام ما این می‌شود که غیر از ذات خدا چیز دیگری هم ازلی بوده، چیزی که مخلوق او نبوده، بلکه با او بوده است، و این با [توحید](#) منافات دارد.

[۱۱۲](#) [طباطبایی، سید محمدحسین، تفسیر المیزان، ترجمه، موسوی همدانی، سید مجدباقر، ج ۱۴، ص ۵۱۲، دفتر انتشارات اسلامی، قم، ۱۳۷۴ش.](#)

اما با این وجود در برخی تعبیرات حکما و فلاسفه‌ی شیعه دیده می‌شود که اراده را صفت ذات می‌دانند نه صفت فعل؛ لذا باید دید که منظور هر کدام از اراده چیست؟

← دیدگاه شهید مطهری

مرحوم شهید مطهری در توضیح این‌که اراده در خداوند چیست و چگونه است می‌گوید: ذات او نظام خیر را [تعقل](#) می‌کند، نظام خیر ملائم با ذات است نه منافی. هر ذاتی با فعل خود ملائمت دارد. همین ملائمت می‌شود اراده او. وقتی ذات او فعلی را اقتضا داشته باشد و علم به آن فعل داشته باشد و (آن فعل) ملائمت با علم و [عقل](#) او هم داشته باشد، پس معنای اراده هم در او صادق است. [۱۱۳](#) [مجموعه آثار استاد شهید مطهری، ج ۸، ص ۳۶۷.](#)

← توضیح

همان‌طور که ملاحظه می‌شود، ایشان اراده را همان ملائمت فعل با ذاتی که نظام خیر را تعقل می‌کند، می‌دانند؛ و چون تعقل نظام خیر و علم خدا همه از صفات ذات هستند و عین آن هستند طبیعتاً، و ملائمت نظام احسن که فعل خداست با ذات او همیشگی است، در نتیجه اراده به این معنا همیشگی بوده و عین ذات خواهد بود. به عبارت دیگر، در این‌جا منشأ بودن و مبدأ بودن ذات خداوند متعال برای نظام احسن می‌شود اراده خدا و این یک صفت ذات است نه فعل!

نظیر این کلام از مرحوم شیخ مفید نیز نقل شده است: اراده خدا، علم اوست به نظام احسن یا مصلحت نهفته در کارها؛ علمی که سبب [اُفرینش](#) پدیده‌ها و انجام کارها در زمان‌های معین می‌شود. وصف ذات حق به اراده ازلی، همانا وصف ذات او به علم ازلی است. [۱۱۴](#) [پژوهشکده تحقیقات اسلامی، فرهنگ شیعه، ص ۶۹، زمزم هدایت، قم، چاپ دوم، ۱۳۸۶ش.](#)

صفت ذات بودن اراده خداوند

تفسیر دیگری نیز می‌توان از اراده نمود که بنا بر آن، اراده از صفات ذات خواهد بود و آن تفسیر این است که اگر ما ثبوت صفت اراده برای خدا را به معنای مختار بودن او بدانیم؛ یعنی فعلی که از او صادر می‌شود را خود او معین می‌کند نه این‌که دیگری برای او معین کند و او را مجبور به انجام آن سازد، در این صورت این صفت از صفات ذات خواهد بود نه صفات فعل، چون این صفت به مقتضای [واجب الوجود](#) بودن خدا برای او ثابت می‌شود و اگر این صفت را از صفات ذات خداوند ندانیم، به این معناست که وجودی فوق وجود خدا وجود دارد که افعال او را معین می‌کند و او را مجبور و مقهور می‌سازد و این عین نقص است و با واجب الوجود بودن خدا سازگار نیست.

نتیجه بحث

بنابراین اگر ما اراده خدا را چیزی غیر از ذات خدا [تفسیر](#) کرده و به معنای صدور فعلی از افعال از ناحیه او بدانیم، در این صورت قطعاً صفت فعل اوست و اگر آن را به معنای مبدأیت خداوند برای صدور افعال بدانیم، و یا آن را [علم](#) او به نظام احسن دانسته و یا آن را تعبیر دیگری از صفت مختار بودن بدانیم، در این صورت، صفت اراده، صفت ذات خواهد بود.

۱. [↑ نيس \(۳۶\)، آيه ۸۲.](#)
۲. [↑ بقره \(۲\)، آيه ۱۰۵.](#)
۳. [↑ بقره \(۲\)، آيه ۱۴۲.](#)
۴. [↑ بقره \(۲\)، آيه ۲۱۲.](#)
۵. [↑ بقره \(۲\)، آيه ۲۶۹.](#)
۶. [↑ بقره \(۲\)، آيه ۲۸۴.](#)
۷. [↑ جامی، نور الدين عبدالرحمن، الدرّة الفاخرة في تحقيق مذهب الصوفية و المتكلمين و الحكماء المتقدمين، ص ۱۶۷، مؤسسه مطالعات اسلامي، تهران، ۱۳۵۸ ش.](#)
۸. [↑ آشتياني، ميرزا احمد، تاريخ علم كلام در ايران و جهان، ص ۱۵۹، دفتر تبليغات اسلامي، قم، چاپ اول، ۱۳۸۳ ش.](#)
۹. [↑ طباطبائي، سيد مجد حسين، تفسير الميزان، ترجمه، موسوي همداني، سيد مجدباقر، ج ۱۷، ص ۱۷۷، دفتر انتشارات اسلامي، قم، ۱۳۷۴ ش.](#)
۱۰. [↑ شيخ صدوق، التوحيد للصدوق، ص ۱۴۷، جامعه مدرسين، قم، چاپ اول، ۱۳۹۸ ق.](#)
۱۱. [↑ شريف الرضي، مجد بن حسين، نهج البلاغه \(صبحي صالح\)، ص ۲۷۴، هجرت، قم، ۱۴۱۴ ق.](#)
۱۲. [↑ طباطبائي، سيد مجد حسين، تفسير الميزان، ترجمه، موسوي همداني، سيد مجدباقر، ج ۱۴، ص ۵۱۲، دفتر انتشارات اسلامي، قم، ۱۳۷۴ ش.](#)
۱۳. [↑ مجموعه آثار اسناد شهيد مطهری، ج ۸، ص ۳۶۷.](#)
۱۴. [↑ پژوهشکده تحقيقات اسلامي، فرهنگ شيعة، ص ۶۹، زمزم هدايت، قم، چاپ دوم، ۱۳۸۶ ش.](#)

منبع

[بانگاه اسلام کوئست.](#)

رده‌های این صفحه : [اراده الهی](#) | [خدا شناسی](#) | [کلام](#)